

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/59-1>
УДК 338.439.02

Вініченко І. І.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9527-1625>

Vinichenko Igor

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of Economics,
Dnipro State Agrarian and Economic University

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ З УРАХУВАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ

ENSURING ECONOMIC SECURITY OF DAIRY ENTERPRISES, TAKING INTO ACCOUNT THE INFORMATION COMPONENT

У статті визначено, що важливість підвищення рівня економічної безпеки молокопереробних підприємств визначається необхідністю інтенсифікації використання ресурсів на основі раціоналізації бізнес-процесів. Протягом останніх років спостерігається позитивна динаміка показників їх рентабельності, що характеризують кінцеві результати господарювання підприємства. Доведено, що оцінка економічної безпеки молокопереробних підприємств проводиться фрагментарно з неможливістю ідентифікації проблемних складових та виявлення пріоритетних напрямків стратегічного планування. Обґрунтована необхідність розробки об'єктивної системи показників, яка б враховувала всі складові, від яких залежить економічна безпека молокопереробних підприємств. Встановлено, що економічна безпека молокопереробних підприємств залежить від результативності господарюючих суб'єктів та вміння вирішувати поставлені цілі. Складна функціональна структура внутрішнього середовища виробників молочної продукції зумовлює важливість кожного з внутрішніх факторів у формуванні економічної безпеки як інструменту реалізації головної стратегії розвитку підприємства. Для подальшого удосконалення методичного забезпечення аналізу стану економічної безпеки молокопереробних підприємств запропоновано систему відносних показників оцінки тенденцій економічної безпеки у порівнянні з нормативними або сприятливими за певними критеріями значеннями.

Ключові слова: економічна безпека, економічні показники, конкурентна позиція, молокопереробні підприємства, молочна продукція.

The article determines that the importance of increasing the level of economic security of dairy enterprises is determined by the need to intensify the use of resources based on the rationalization of business processes. Recent years have seen a positive dynamics of their profitability, describing the outcomes of enterprise. It proved that the assessment of economic security of dairy enterprises is carried out in fragments with the impossibility of identifying problem components and identifying priority areas of strategic planning. The necessity of developing objective scorecard that takes into account all the components that affect the economic security of the dairy enterprises. It is established that the economic security of milk processing enterprises depends on the effectiveness of economic entities and the ability to solve goals. The complex functional structure of the internal environment of dairy producers determines the importance of each of the internal factors in the formation of economic security as a tool for implementing the main strategy of enterprise development. To further improve the methodological support of the analysis of the state of economic security of dairy enterprises, a system of relative indicators for assessing economic security trends in comparison with regulatory or favorable values according to certain criteria is proposed.

Keywords: economic security, economic indicators, competitive position, milk processing enterprises, dairy products.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Вирішення питання економічної безпеки входить в пріоритет основних завдань держави. Стратегічною метою економічної безпеки є надійне забезпечення населення країни безпечною та якісною продукцією. Основними стратегічними цілями

забезпечення продовольством населення країни є його достатність за рахунок власного виробництва та незначного імпорту; стабільність постачання продовольства на всій території країни; доступність продуктів харчування для всіх верств населення; належна якість продовольчих товарів; раціональна структура споживання. Разом з тим, незважа-

ючи на особливу роль економічної безпеки в соціально-економічному розвитку країни, при її оцінці враховується тільки рівень самозабезпеченості країни та її регіонів продуктами харчування у тому числі молока та продуктів його переробки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальним проблемам економічної безпеки країни присвячено праці таких учених, як: О. Бородіна, В. Власов, О. Гойчук, Я. Жаліло, О. Кардаш, В. Малигіна, А. Мостова, Б. Пасхавер, В. Саблук, М. Лисак, О. Шпичак та інші [1–7]. Однак існуючі наукові підходи не завжди доцільно використовувати при розробці й реалізації стратегії розвитку молокопереробних підприємств, оскільки стратегічні цілі й завдання мають бути систематизовані та конкретизовані в діяльності молокопереробних підприємств таким чином, щоб при їх вирішенні можна було встановити першочергові напрямки та оптимально використовувати наявні ресурси у залежності від стратегічних пріоритетів. Крім цього, формування стратегії економічної безпеки молокопереробних підприємств потребує більш поглибленої аналітичної бази для виявлення існуючих проблем і розробки рекомендацій щодо їх усунення в довгостроковій перспективі.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження стану конкурентної позиції молокопереробних підприємств для подальшого підвищення стану їх економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головною характеристикою формування економічної безпеки молокопереробних підприємств є сфера виробництва. Молокопереробна галузь Дніпропетровської області представлена сукупністю виробників, які мають різні конкурентні позиції. Переробкою молока в регіоні займаються 12 підприємств різних за розмірами, спеціалізацією та організаційно-правовими формами господарювання. Виробники молочної продукції, виступаючи в якості основного суб'єкта зовнішнього середовища ринку, не тільки визначають характер їх розвитку, але й справляють взаємний вплив на формування економічної безпеки один одного. Незважаючи на позитивну динаміку, в звітному році спостерігається зниження регіональних обсягів виробництва всіх видів молочної продукції. Головною причиною погіршення економічної безпеки на сегментах галузевого ринку є зниження платоспроможного попиту на молочну продукцію.

Порівняльний аналіз характеристик стану конкуренції дозволив охарактеризувати конкурентну структуру ринку молочної продукції

Дніпропетровської області як щільну олігополістичну структуру. Сегмент морозива являє собою монополію з присутністю одного виробника-монополіста – ТОВ «Ласунка». Сегменти ринку молока та вершків і нежирної молочної продукції є олігополіями з вираженими лідерами (ПАТ «Комбінат «Придніпровський» та ТОВ «Молочний дім»). При цьому більш високі значення коефіцієнта ентропії та дисперсії ринкових часток свідчать про більш нерівномірний розподіл учасників першого ринку.

Сегмент сирів складає група підприємств-лідерів (ПАТ «Комбінат «Придніпровський» та ТОВ «Інтер-мол»), приблизно рівних між собою за своїми можливостями, які формують щільну олігополію. Сегмент масла вершкового також характеризується як олігополія, однак нерівномірний розподіл ринкових часток учасників при низькому рівні концентрації, обумовлюють слабку вираженість даній структурі.

Рівень виробництва основних видів молочної продукції на одну особу в Дніпропетровській області за період дослідження вищий, ніж в середньому по Україні, що дозволяє товаровиробникам реалізовувати продукцію за межі області. Так, регіональний лідер молочної галузі ПАТ «Комбінат «Придніпровський» має власних торговельних представників майже у всіх областях України, а також реалізує молочну продукцію до Європи та країн Балтії. До складу ПАТ «Комбінат «Придніпровський» входять: Васильківський сирзавод; Царичанський маслозавод; Перещепинський молочний цех; Новомосковський цех по виробництву фруктових наповнювачів. Підприємство входить в 5 найпотужніших виробників молочної продукції в Україні і щодня переробляється понад 250 т молока.

На даний час під ТМ «Злагода» і «Любимчик» випускається понад 200 найменувань високоякісної продукції. Виробництво дитячого харчування – один із пріоритетних напрямків діяльності «Комбінату «Придніпровський». ТМ «Злагода» одна з небагатьох в Україні, що випускає дитяче харчування в екологічно чистій, безпечній скляній пляшці ємністю 200г. Асортимент дитячого харчування постійно розширюється, надаючи можливість широкого вибору продуктів для годування дітей з 8 місяців життя.

Для дослідження конкурентної основи економічної безпеки нами обрано п'ять молокопереробних підприємств Дніпропетровської області: ТОВ «Молагробізнес», ПАТ «Криворізький міськмолзавод №1», ТОВ «Інтер-мол», КП «Магдалинівський маслозавод» та

ПП «Дніпромолпродукт». Дана група підприємств є найбільш прийнятною для проведення досліджень, оскільки за результатами 2018 року в загальному обсязі виробництва молокопродукції в Дніпропетровській області їх ринкова частка становила у виробництві сирів – 50,5%, масла вершкового – 72,3%, молока і вершків – 17,7%, нежирної молочної продукції – 9,5% що зумовлено потребами внутрішнього ринку в молочної продукції. Крім того, зазначені підприємства здійснюють господарську діяльність тривалий період, переважно ще з радянських часів, що є типовим для вітчизняної молокопереробної галузі й дає можливість окреслити існуючі економічні проблеми.

В контексті дослідження конкурентної основи економічної безпеки молокопереробних підприємств доцільно здійснювати поділ показників на прямі та опосередковані. Останні тісно пов'язані з результатами діяльності підприємства, визначаються за відповідними методиками та дають загальне уявлення про поточний стан їх економічної безпеки. Отже, метою проведення виробничо-господарського аналізу є оцінка результатів діяльності молокопереробних підприємств на основі дослідження основних економічних показників (як опосередкованого свідчення про стан їх економічної безпеки). Результатом діяльності досліджуваних підприємств є виробництво молочної продукції, що утворюється на виході економічного потоку і являє собою матеріальну та споживчу цінність, оцінку якої можна здійснити на основі порівняння динаміки обсягів виручки від її реалізації, собівартості, розміру виробничих витрат, фінансових результатів.

Можна зазначити, що на досліджуваних молокопереробних підприємствах Дніпропетровської області виручка від реалізації молочної продукції та її собівартість в динаміці зростають, що зумовлено як підвищенням відпускних цін на продукцію, так і зростанням вартості матеріалів, молока сировини для її виробництва. Вищі темпи зростання виручки від реалізації молокопродукції у ТОВ «Інтер-мол», ПАТ «Криворізький міськмолзавод № 1» та ПП «Дніпромолпродукт» ніж темпи зростання її виробничої собівартості формують позитивні фінансові результати виробничо-господарської діяльності зазначених підприємств. Зношеність технологічного обладнання, висока собівартість продукції і частки витрат на збут продукції в загальній її структурі, а також прорахунки в маркетинговій діяльності є головними причинами збитковості виробництва КП «Магдалинський маслозавод» і ТОВ «Молагробізнес».

Рентабельність є узагальнюючим показником ефективності функціонування підприємства та ведення його економічних бізнес-процесів. Певною мірою рентабельність відображає рівень економічної безпеки молокопереробного підприємства. Збитковий фінансовий результат діяльності підприємства зумовлює пошук нових управлінських підходів до перегляду витрат на економічні операції.

Суттєвою проблемою для досліджуваних молокопереробних підприємств є знос основних фондів – від 33,1% у ТОВ «Інтер-мол» за звітний період до 67,3% у КП «Магдалинський маслозавод», що унеможливорює виробництво молочної продукції з високою конкурентоспроможністю на регіональному та зовнішньому ринках і негативно впливає на їх економічну безпеку. Крім того, динаміка зносу основних фондів дозволяє зробити висновок про відсутність оновлення матеріально-технологічної бази, а це призводить до зменшення активності і ефективності бізнес-процесів молокопереробних підприємств. Отже, можна стверджувати, що значні коливання визначених показників зумовлюють різну ефективність ведення виробничо-господарської діяльності, а в деяких випадках – її збитковість. Це, з однієї сторони, є наслідком економічної кризи в країні, а з іншої – результатом нераціонального управління ресурсами та бізнес-процесами підприємства, що актуалізує потребу організації управління економічною безпекою таким чином, щоб досягти узгодженості між різними функціональними сферами підприємства.

Важливим показником, що характеризує конкурентну позицію молокопереробного підприємства та ефективність управління його економічною безпекою, є розмір запасів. Оскільки основна сировина – молоко, – має малі терміни придатності й практично не знаходиться у складі запасів, то на молокопереробних підприємствах у вигляді останніх виступають здебільшого матеріали: упаковка, біологічні матеріали тощо. Тому при управлінні необхідно точно планувати обсяг їх закупівлі, що залежить від обсягів реалізації. В умовах швидкої зміни асортименту та неефективного використання всього обсягу наявних матеріалів необхідно вживати дієвих заходів щодо їх ліквідації (продажу).

У зв'язку із сезонністю попиту та заготівлі сировини (молока) велика кількість незавершеного виробництва формується саме у літній період, коли зростають закупки молока, оскільки збільшуються його надой. Збут молочної продукції у цей період має протилежну динаміку (зменшення), тому молоко

переробляють на сухе молоко, масло, заморожують напівфабрикати та інші молокопродукти. Аналіз зміни розмірів запасів на досліджуваних підприємствах дозволяє стверджувати про відсутність тенденції до рівномірної зміни їх обсягів у аналізованому періоді відповідно до обсягів реалізації продукції. Це свідчить про неефективне управління запасами на підприємствах, а відсутність чіткої тенденції за окремими групами запасів ставить взагалі під сумнів існування системи управління запасами на молокопереробних підприємствах. Якщо зміна загальних розмірів запасів не перевищує 10–15%, то в окремих їх групах коливання відбувається у кілька разів, що свідчить про існування диспропорцій в управлінні логістичною системою досліджуваних підприємств.

В структурі операційних витрат на одиницю продукції молокопереробних підприємств низькою є частка витрат на оплату праці, що обумовлено значною матеріаломісткістю продукції та слабким матеріальним стимулюванням працівників. За звітний рік в галузі питома вага матеріальних витрат становила від 52,1% в ПП «Дніпромолпродукт» до 73,1% в ПАТ «Криворізький міськмолзавод № 1», а частка витрат на оплату праці – від 11,8% в КП «Магдалинівський маслозавод» до 24,3% в ТОВ «Інтер-мол».

Економічна безпека окремого молокопереробного підприємства обумовлена наявними виробничими можливостями й ресурсами, конкурентними перевагами підприємства та пріоритетами його подальшого розвитку. Поточною концепцією конкурентного розвитку ТОВ «Інтер-мол» є стратегія спеціалізованого послідовника. Складна функціональна структура внутрішнього середовища виробників молочної продукції зумовлює важливість кожного з внутрішніх факторів у формуванні ефективної логістичної системи як інструменту реалізації головної стратегії підвищення економічної безпеки підприємства. ТОВ «Інтер-мол» спеціалізується на виробництві плавлених і твердих сортів сиру та масла вершкового.

Головним завданням будь-якого молокопереробного підприємства є формування оптимальної асортиментної структури продукції, що дозволяє найбільш повно задовольняти вимоги певних груп споживачів і ефективно використовувати наявні виробничі ресурси. Молочна продукція досліджуваного підприємства представлена широким асортиментом масла вершкового та сирів, номенклатура яких налічує чотири види масла, 5 видів сиру плавленого та 10 видів сиру твердого. Наявність

в асортименті підприємства декількох видів молочної продукції та широкий її асортимент свідчать про достатню виробничу базу, яка дозволяє використовувати різноманітні технологічні рішення. На комбінаті високий рівень технології, рецептура відповідає вітчизняним стандартам, що свідчить про високу якість продукції. Технологічна схема виробництва молочної продукції ТОВ «Інтер-мол» характеризується досить простими, але надійними виробничими рішеннями. ТОВ «Інтер-мол» повністю укомплектований всім необхідним технологічним обладнанням для виробництва основних видів молочних продуктів.

Важливе значення для забезпечення нормального й ритмічного виробничого процесу має своєчасне постачання сировинного молока, обсяги закупівель якого за останні роки значно знизилися. У даній ситуації знизити ризики подальшого спаду виробництва у молокопереробних формуваннях можливо застосовуючи як макроекономічні фактори (які створюють умови для забезпечення їх стабільності та ефективності), так і місцеві (стосуються ефективного використання усієї сукупності наявних ресурсів, застосування прогресивних методів та форм організації виробництва, дотримання стандартів якості, прийняття раціональних рішень у виробничій і фінансово-економічній діяльності). Загострення боротьби за сировинні ресурси призводить до зміцнення співробітництва виробників з найбільш пріоритетними постачальниками. Вибір і залучення останніх до співробітництва з молокопереробним підприємством все частіше розглядається через призму привабливості господарств-постачальників з точки зору якості виробленого молока.

ТОВ «Інтер-мол» веде свою діяльність виключно за рахунок власних коштів на основі самофінансування та самоокупності, має достатньо власних обігових коштів. Можливими шляхами покращення ліквідності ТОВ «Інтер-мол», є отримання додаткового кредитування на пільгових умовах, залучення інвестицій та отримання від замовників попередньої оплати перед виконанням договірних зобов'язань. На економічну безпеку підприємства істотно впливають постійні зміни у податковому законодавстві та в інвестиційній політиці держави, неплатоспроможність партнерів і населення, наявність недобросовісної конкуренції, зношеність основних засобів. Також на господарювання ТОВ «Інтер-мол» суттєво впливають сезонні зміни, зважаючи на велику собівартість виконання робіт у зимовий період. Договори по пере-

робці молока та реалізації готової продукції укладаються на протязі всього року й виконуються в повному обсязі. За період 2019 року на підприємстві було укладено договорів на загальну суму 3121 тис. грн., прибуток від реалізації продукції склав 3486 тис. грн. (в 2013 році – було укладено договорів на загальну суму 2195 тис. грн., прибуток від реалізації склав 9516 тис. грн.). На 2020 рік частина договорів пролонговані.

Звісно виробничий процес на ТОВ «Інтер-мол» супроводжується певними проблемами особливо внутрішнього характеру, існує потреба в залученні додаткових матеріальних та фінансових ресурсів для подальшого нарощування обсягів виробництва та розширення ринків збуту. Керівництво заводу має намір найбільш повно наситити ринок продукцією, а також отримати прибутки задля задоволення економічних та соціальних інтересів засновників та працівників ТОВ «Інтер-мол».

Висновки і перспективи подальших наукових досліджень. Отже, важливість підвищення рівня економічної безпеки молоко-

переробних підприємств визначається необхідністю інтенсифікації використання ресурсів на основі раціоналізації бізнес-процесів. Протягом останніх років спостерігається позитивна динаміка показників рентабельності, що характеризують кінцеві результати господарювання підприємства. Коефіцієнт фінансової автономії ТОВ «Інтер-мол» характеризується також позитивними змінами, що є передумовою подальшого зниження фінансової залежності від зовнішніх інвесторів. Значення коефіцієнтів поточної ліквідності, що визначають межі безпеки для можливого зниження ринкової вартості оборотних активів, характеризуються мінімально можливим рівнем, що не сприяє залученню зовні грошових коштів та негативно впливає на фінансовий стан підприємства. Виявлені в результаті дослідження зовнішні і внутрішні джерела формування конкурентних позицій молокопереробних підприємств створюють всі передумови для подальшої оцінки управління їх економічною безпекою та розробки стратегії їх розвитку.

Список використаних джерел:

1. Власов В.І. Методичні підходи щодо оцінки продовольчої безпеки країни. *Економіка АПК*. 2009. № 8. С. 43–45.
2. Гойчук О.І. Критерії економічної безпеки. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2004. № 1. С. 42–44.
3. Жаліло Я.А. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України: аналіт. доп. Київ : НІСД, 2011. 104 с.
4. Ильина З.М. Экономическая безопасность: теория, методология, практика. Минск : Ин-т экономики НАН Беларуси. 2007. 230 с.
5. Кардаш О.Л. Сучасне методичне забезпечення оцінювання економічної безпеки України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 5(1). С. 194–199.
6. Малигіна В.Д. Методологія забезпечення продовольчої безпеки країни: монографія. Донецьк : нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М.І. Туган-Барановського. Донецьк : НОУЛІДЖ, 2011. 471 с.
7. Мостова А.Д. Стратегія продовольчої безпеки держави: теоретико-методичний аспект *Економіка та держава*. 2016. № 5. С. 38–42.

References:

1. Vlasov V.I., Sabluk V.P., Lysak M.A. (2009) Methodological Approaches to Assessing Food Security of the Country. *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 43–45.
2. Hojchuk O.I. (2004) Criteria for food security. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 1, pp. 42–44.
3. Zhalilo Ya.A. (2011) *Rozvytok ahrarnoho vyrobnytstva iak peredumova zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy* [Development of agrarian production as a prerequisite for ensuring food security of Ukraine]. NISD, Kyiv, Ukraine.
4. Ilina Z.M. (2007) *Prodovolstvennaja bezopasnost: teorija, metodologija, praktika* [Food security: theory, methodology, practice]. Institut jekonomiki NAN Belarusi, Minsk, Republic of Belarus.
5. Kardash O.L. (2015) Modern methodological support for food safety assessment of Ukraine. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 5(1), pp. 194–199.
6. Malyhina V.D. (2011) *Metodolohiia zabezpechennia prodovolchoi bezpeky krainy* [Methodology of ensuring food safety of the country]. NOULIDZh, Donetsk, Ukraine.
7. Mostova A.D. (2016) Strategy of food security of the state: theoretical and methodical aspect. *Ekonomika ta derzhava*, vol. 5, pp. 38–42.